

הקריאה לשלום במלחמה ומשמעותה

(המאמר הינו חלק מחוברת של שילה שעתידה
לצאת 'המלחמה לתיקון העולם – מוסר מלחמה')

שילה גד חוזה

הסוגיה בה נעסוק במאמר זה היא הפתיחה לשלום בעת מלחמה. חשוב לעסוק בסוגיה זו בתקופה בה אנו נמצאים, משום שהיא מסמלת את המצפן המוסרי ואת השאיפה העמוקה שלנו מהמלחמה. המלחמה איננה מטרה בפני עצמה, אלא היא חלק מהדרך אל המטרה הכללית של הבאת השלום לעולם, "וְגָר זָאֵב עִם-כֶּבֶשׂ" (ישעיהו יא, ו).

מידת הרחמים היא אחת המידות המרכזיות של זרע אברהם (יבמות עט ע"א): "אמר, שלשה סימנים יש באומה זו: הרחמנים, והביישנים, וגומלי חסדים", אך הכוחניות וההרג במלחמה עלולים להשחית את נפשו של הנלחם ולגרום לו, חלילה, לאבד את רחמנותו ועדינותו. על כן, אף במלחמה התורה מצווה אותנו בדינים העוזרים לחייל הישראלי לשמור על מידותיו.

מצד שני, דווקא מידת הרחמים עלולה לגרום לחייל הישראלי לשכוח שלפניו עומד אויב רשע ומסוכן, לכן בחלק מדבריו של ה' כהן משוח מלחמה' הוא מזכיר שמולנו עומד אויב מר ואכזרי שמידותיו אינן כמידות עם ישראל. אויב זה לא ירחם עלינו, ועל כן על הלוחמים להתמלא בגבורה ולהילחם בכל הכוח למען השמדת האויב (סוטה ח, א):

זה כהן משוח מלחמה ודבר אל העם בלשון הקודש ואמר אליהם (שם) שמע ישראל וגו' על אויביכם ולא על אחיכם לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין שאם תפלו בידם ירחמו עליכם כמה שנאמר (ד"ה ב' כ"ח) ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסקום וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון על אויביכם אתם הולכים שאם תפלו בידם אין מרחמין עליכם (דברים כ') אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו וגו' אל ירך לבבכם מפני צהלת סוסים וצחצוח חרבות אל תיראו מפני הגפת תריסין ושפעת הקלגסין אל תחפזו מקול קרנות אל תערצו מפני קול צווחות כי ה' א-להיכם ההולך עמכם הן באין בנצחוננו של בשר ודם ואתם באים בנצחוננו של מקום...

שילוב זה של עדינות וקשיחות התקיים בדוד מלך ישראל, המהווה מודל לחיקוי עבור הלוחם הישראלי. התלמוד (מועד קטן טז ע"ב) בפירושו את הביטוי 'עדינו העצני' הכתוב על דוד, מסביר שדוד ידע להיות קשוח במלחמה, אך עובדה זו לא שינתה לרעה את עדינותו:

אמר, ואלה שמות גבורותיו של דוד... הוא עדינו העצני - כשהיה יושב ועוסק בתורה - היה מעדן עצמו כתולעת, ובשעה שיוצא למלחמה - היה מקשה עצמו כעץ. על שמנה מאות חלל בפעם אחת - שהיה זורק חץ ומפיל שמונה מאות חלל בפעם אחת...

היכולת של דוד לשמור על האיזון המדויק והמורכב בין עדינות לקשיחות, נובע, בין היתר, מהבחנה בין השאיפה והתפילה לבין המעשה והמציאות הריאלית. התפילה של דוד מבקשת את המציאות האידיאלית בה לא נצטרך מלחמות. וכך אומר דוד המלך (תהילים קכ, ז): "אֲנִי-שָׁלוֹם, וְכִי אֲדַבֵּר; הַמָּה, לַמִּלְחָמָה". דוד מעוניין בשלום, אך במציאות יש רשעים הרוצים להילחם בו. לכן, לאחר התפילה, הוא חוזר למציאות הריאלית בה עליו לבער את הרע מן העולם.

כאשר האדם לא שוכח את חזון השלום, הוא יכול לנהל את המלחמה בצורה המדויקת ביותר, ולשמר את עדינותו. אין משמעות הדברים שלא תהיה אכזריות במלחמה, אלא שבמקרי הקיצון, כאשר נהיה מוכרחים להשתמש באכזריות, נדע לעשות זאת במידה המדויקת וההכרחית. לכן, מצינו שדוד ידע לנהוג באויביו באכזריות גדולה כאשר הדבר היה הכרחי (שמואל ב יב, לא): "וְאֵת-הָעַם אֲשֶׁר-בָּהּ הוֹצִיא, וַיִּשֶׁם בַּמֶּגֶרָה וּבַחֲרָצִי הַבְּרָזֶל וּבַמִּגְזָזֶת הַבְּרָזֶל וְהָעֵבִיר אוֹתָם בַּמֶּלֶךְ בַּמִּלָּחָמָה, וְכֵן יַעֲשֶׂה, לְכָל עָרֵי בְנֵי-עַמּוֹן; וַיָּשָׁב דָּוִד וְכָל-הָעָם, יְרוּשָׁלַם". וביאר שם הרד"ק: "בַּחֲרָצִי הַבְּרָזֶל - צוה שישפטו אותם בהם והמגרה הוא המשור; ובחריצי הברזל - כמו מורג חרוץ; ומגורות הברזל - הם הגרזנים שבוקעין בהם העצים; והעביר אותם במלכן - ר"ל שרפם במקום ששורפים שם הלבנים".

עקרונות אלו אנו מוצאים אף אצל המשיח. המשיח מייצג אצל כל יהודי מאמין את החזון העתידי של חיים שלווים, מלאים בשלום, בבטחה, ובכל טוב. כאשר הרמב"ם (מלכים יא, ד) מבאר את התנאים להיותו של אדם מלך המשיח, אחד מהתנאים שהוא מונה הינו עשיית מלחמות:

17 ואם יַעֲמֵד מֶלֶךְ מִבֵּית דָּוִד, הוֹגָה בַּתּוֹרָה וְעוֹסֵק בַּמִּצּוֹת כְּדוֹד אָבִיו, כְּפִי תוֹרָה שֶׁבִּכְתָּב וְשֶׁבְּעַל פֶּה, וַיִּכְף כָּל יִשְׂרָאֵל לֵילֵךְ בָּהּ וּלְחַזֵּק בְּדָקָה, וַיִּלְחֶם מִלְחָמוֹת יי - הָרִי זֶה בַּחֲזָקָה שֶׁהוּא מְשִׁיחַ. אִם עָשָׂה וְהִצְלִיחַ, וַנִּצַּח כָּל הָאֲמוֹת שֶׁסָּבִיבֵיו, וּבָנָה מִקְדָּשׁ בַּמָּקוֹמוֹ וְקִבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל - הָרִי זֶה מְשִׁיחַ בְּיָדָיו.

אולם, בפרק ד' כאשר הרמב"ם מתאר את חזון המלכות ויעדה, הוא מבאר שהמלחמה היא רק חלק מהבאת האמת והצדק לעולם:

2 ובכל יהיו מעשיו לשם שמים, וְתִהְיֶה מַחְשַׁבְתּוֹ וּמַגְמָתוֹ לְהָרִים דַּת הָאֲמָת וּלְמַלְאוֹת הָעוֹלָם צֶדֶק, וְלִשְׁכַּר זְרוּעַ הַרְשָׁעִים וּלְהַלְחֵם מִלְחָמוֹת יי; שָׂאִין מִמְּלִיכִין מֶלֶךְ תַּחֲלָה אֲלָא לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּמִלְחָמָה, שְׁנֵאָמַר: "וַיִּשְׁפָּטֵנוּ מִלִּפְנֵי, וַיֵּצֵא לִפְנֵינוּ וַיִּלְחֶם אֶת מִלְחָמָתָנוּ" (שם ח, כ).

מלחמות ישראל צריכות להיות מושפעות מן החזון הסופי של הבאת השלום. ואכן, על פי התורה לפני כל מלחמה עלינו לפתוח בשלום ולתת לאויב אפשרות להניח את נשקו בלי לגרום למוות מיותר ולהרס רב (מדרש הגדול דברים כ, י):

ואף על פי שהן שונאין שלום, אני מקדמתן בשלום, דכתיב אני שלום וכי אדבר המה למלחמה (תהלים קכ, ז), מהו המה למלחמה, שאפלו בשעה שהן עושין עמי מלחמה, אני קוראה להן שלום, דכתיב כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום.

בסוגיה להלן ננסה לעמוד על גדר המצווה לפתוח בשלום. באיזו מלחמה היא שייכת? האם היא מתאימה לכל שלב במלחמה? מהי מהות השלום בו אנו פותחים לאויב? ועוד.

מחלוקת הראשונים

בספר דברים התורה מצווה אותנו לפתוח בהצעת שלום לעם נגדו אנו נלחמים. עלינו לברר האם מצווה זו נאמרה בכל מלחמה או שמא רק בסוג מסוים של מלחמה. לשם כך, נראה את לשון התורה שם בפרק כ, פסוקים י-יח:

י. כִּי-תִקְרַב אֶל-עִיר, לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ--וְקִרְאתָ אֵלֶיהָ, לְשָׁלוֹם. יא. וְהָיָה אִם-שָׁלוֹם תַּעֲנֶנּוּ, וּפָתַחָהּ לָךְ; וְהָיָה כָּל-הָעָם הַנִּמְצָא-בָּהּ, יִהְיוּ לָךְ לְמַס־וְעֲבָדוֹךָ. יב. וְאִם-לֹא תִשְׁלִים עִמָּךְ, וְעָשְׂתָה עִמָּךְ מִלְחָמָה--וְצָרְתָּ, עָלֶיהָ. יג. וּנְתַנָּה ה' אֱ-לֹהֶיךָ, בְּיָדְךָ; וְהָכִיתָ אֶת-כָּל-זְכוּרָהּ, לְפִי-חֶרֶב. יד. רַק הַנָּשִׁים וְהַטָּף וְהַבְּהֵמָה וְכָל אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּעִיר, כָּל-שָׁלָלָהּ--תָּבֹזוּ לָךְ; וְאָכַלְתָּ אֶת-שָׁלָל אִיבֶיךָ, אֲשֶׁר נָתַן יְקֹנֶךָ אֱ-לֹהֶיךָ לָךְ. טו. כִּן תַּעֲשֶׂה לְכָל-הָעָרִים, הָרְחֹקָת מִמָּךְ מְאֹד, אֲשֶׁר לֹא-מִעֲרֵי הַגּוֹיִם-הָאֵלֶּה, הֵנָּה. טז. רַק, מִעֲרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר יְקֹנֶךָ אֱ-לֹהֶיךָ, נָתַן לָךְ נַחֲלָה--לֹא תִחְטֶה, כָּל-נַשְׁמָה. יז. כִּי-הִחָרַם תִּחְרִימֶם, הַחַיִּי וְהַמָּוֶה וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי, הַחַיִּי, וְהַיְבוּסִי--כְּאֲשֶׁר צִוָּךְ, יְקֹנֶךָ אֱ-לֹהֶיךָ. יח. לְמַעַן, אֲשֶׁר לֹא-יִלְמְדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת, כָּל־תּוֹעֵבֹתֶם, אֲשֶׁר עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם; וַחֲטֹאתֶם, לַיהוָה אֱ-לֹהֵיכֶם.

הפרשה פותחת בציווי הקריאה לשלום ומציינת שאם העיר איתה פתחת בשלום לא משלימה איתך, יש להרוג את כל הזכרים שבה. אך בפסוק טז-טז התורה מסייגת שיש לעשות זאת רק לערים הרחוקות (שאר האומות), אבל מ'ערי הגוים האלה' (שבעה עממים) יש להרוג את כולם ולא רק את הזכרים. ניתן להציג שתי אפשרויות להבנת הפסוק:

א. פסוק טז בא לומר שכל הדברים שנאמרו לעיל שייכים למלחמה עם שאר האומות, ופסוק טז מדגיש שבמלחמה עם שבעת עממים יש להרוג את כולם ואף לא פותחים בשלום עימם.

ב. פסוק טז בא למעט רק את העובדה שאם אחד משבעת העממים לא השלים איתנו, אסור לחיות כל נשמה ממנו, אך החובה לפתוח בשלום שייכת גם בהם.

כלומר, השאלה היא האם חובת הפתיחה לשלום תקיפה דווקא בשאר אומות או אף בשבעה עממים. לעניות דעתי, פשט התורה הוא כאפשרות השנייה, משום שהשינוי אותו הזכירה התורה על שבעת העממים הוא שלא לחיות אותם, אבל מניין לנו לומר שבוטלה המצווה לפתוח בשלום?

דעת רש"י

בהקשר זה, רש"י (שם פסוק י) כתב: "כי תקרב אל עיר - במלחמת הרשות הכתוב מדבר, כמו שמפורש בענין (פסוק טו) כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו'". דברי רש"י אלו צריכים עיון, משום שרש"י לא ביאר האם גם מצוות הקריאה לשלום אינה שייכת במלחמת מצווה. לכאורה מכך שרש"י לא חילק, אלא כתב רק שתחילת הפרשה מדברת על מלחמת רשות בלבד, ניתן לדייק שלדעתו אף אין מצווה לפתוח בשלום במלחמת מצווה. וכך הבין רבנו בחיי שם בדעת רש"י: "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. במלחמת הרשות הכתוב מדבר, שפותחין לשלום, אבל במלחמת מצוה של שבעה עממין אין פותחין להם לשלום, כך פירש רש"י ז"ל", ולכן לאחר מכן חלק עליו, כפי שנראה להלן.

ברם, נראה לעניות דעתי אין פירוש זה הכרחי. ניתן לומר שרש"י לא התייחס לדין הקריאה בשלום משום שחשב שהעובדה שיש לפתוח בשלום גם במלחמת מצווה הינה עובדה מובנת מאליה. אולי ניתן לדקדק מעט דבר זה מכך שבניגוד לרבנו בחיי, אצלו המילים "וקראת אליה לשלום" שימשו כחלק מדיבור המתחיל, אצל רש"י הן לא הופיעו, משום שהוא סובר שאף במלחמת מצווה קוראים לשלום. כך משמע שהבין הרמב"ן בדעת רש"י, שכן דברי רש"י אלו הם העתקה מהספרי (שופטים, קצט) ומדרש תנאים שם שכתבו: "כי תקרב אל עיר, במלחמת הרשות הכתוב מדבר", וכפי שנראה לקמן, הרמב"ן מפרש שהספרי איננו בא לומר שלא פותחים לשלום במלחמת מצווה. הרמב"ן לא מציין שרש"י חולק על כך על אף שהביאו. ואמנם, מצאתי שהרמב"ן בחידושו (גיטין מו ע"א) כתב במפורש שרש"י חולק: "'ושלא כדברי רש"י ז"ל שכתב בפ' התורה דבשבעה עממין אין קורין לשלום".

בהמשך הפרשה (פסוק יח) כתב רש"י על פי הספרי: "למען אשר לא ילמדו - הא אם עשו תשובה ומתגיירים, אתה רשאי לקבלם". הרא"ם (שם פסוק יח) כתב

בדעת רש"י שבמושג "מתגיירים" אין הכוונה לגירות גמורה, אלא רק לקבלת שבע מצוות בני נח, משום: "דהאיך יעלה על הדעת לומר, שאפילו נתגיירו גרות ממשי, שהם ישראלים גמורים שיהיו נהרגים".

אולם, כנגד זאת כתב המהר"ל (גור אריה שם): "ואינו נכון, דאם כן תקשה גם כן אם קבלו עליהם שבעה מצות נמי היאך יעלה על הדעת ש[לא] יחיו, שהרי מצווה עליו להחיותם... והאיך סלקא דעתך להרוג". אלא אומר המהר"ל, שההווה אמינא שלא לקבל גר תושב הייתה "כיון דכל כך היו מקולקלין", וממילא את ההווה אמינא הזו ניתן לומר גם על גירות גמורה. היינו חושבים שמכיוון שמעשיהם כל כך מקולקלים אין לקבל אותם אף אם הם רוצים להתגייר, ולכן התורה סיפרה לנו שניתן לקבלם כאשר הם מתגיירים.

ברם, למרות שטענתו של הרא"ם נדחתה, נראה שעדיין ניתן לומר שהוא צודק. התורה מכנה גר תושב בשם גר², ולכן בכך שרש"י כתב 'מתגיירים' אין הכרח לומר שהכוונה לגיור גמור, במיוחד כאשר זהו חידוש שצריך דווקא גיור גמור כדי להאמין להם, וכן דעת הרמב"ן (פירושו לתורה דברים פרק כ פסוק י) בפירוש הספרי.

בכל אופן רואים, שאף אם רש"י סובר שלא פותחים לשלום בכל מקרה, יש מצב שמקבלים את החוזרים בתשובה. אולם, אם נסתכל בפירוש רש"י לגמרא בסוטה דף לה ע"ב, נראה שיש לזה סייג. לכן, כדי להבין יותר טוב את שיטת רש"י³, נסתכל בדברי הגמרא. בגמרא מובאת ברייתא המציגה מחלוקת תנאים לגבי סדר כתיבת התורה במעבר הירדן. בתורה (דברים פרק כז) נאמר:

(ב) וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעֲבְרוּ אֶת-הַיַּרְדֵּן אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-ה' אֱלֹהֵיךָ נָתַן לָךְ וְהִקְמַתָּ לָךְ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשָׂדַת אֲתָם בַּשִּׁיד: (ג) וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת-כָּל-דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעֵבֶרָךְ לְמַעַן אֲשֶׁר תִּבְאֶה אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-ה' אֱלֹהֵיךָ

² כפי שביאר רש"י (שמות פרק כג פסוק יב): "והגר - גר תושב".

³ ואמנם, רש"י הוא פרשן ואנו מוצאים סתירות בין פירושים שונים שכתב, שכן מטרתו בדרך כלל היא לבאר כל מקום על פי פשט הדברים ולא להכריע מהו הפירוש הנכון על פי מכלול המקורות. אולם, עדיף תמיד לחבר בין פירושי רש"י וכל עוד אין הכרח עדיף לומר שיש שיטה אחת בדבריו כמו כאן.

נתן לך ארץ זבת חלב ודבש כאשר דבר ה' א-להי־אבותיך לך: (ד) והיה
 בעברכם את־הירדן תקימו את־האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם
 היום בהר עיבל וישדת אותם פשיד: (ה) ובנית שם מזבח לה' א-להיך
 מזבח אבנים לא־תניף עליהם פרזל: (ו) אבנים שלמות תבנה את־מזבח
 ה' א-להיך והעלית עליו עולת לה' א-להיך: (ז) וזבחת שלמים ואכלת שם
 ושמחת לפני ה' א-להיך: (ח) וכתבת על־האבנים את־כל־דברי התורה
 הזאת באר היטב:

התנאים בברייתא נחלקו בסדרן הכרונולוגי של הפעולות. האם כתבו את התורה
 על האבנים ואז סדו את האבנים בסיד, או שסדו את האבנים בסיד ורק אחר כך
 כתבו עליהם את התורה: "תנו רבנן: כיצד כתבו ישראל את התורה? רבי יהודה
 אומר: על גבי אבנים כתובה, שנאמר: וכתבת על האבנים את כל דברי התורה
 הזאת וגו', ואחר כך סדו אותן בסיד; אמר לו רבי שמעון: לדברך, היאך למדו
 אומות של אותו הזמן תורה?".

כלומר, תכלית כתיבת התורה על גבי האבנים הייתה כדי שהיא תהא מצויה
 לאומות ללומדה, וכביאור רש"י לכתוב: "באר היטב - בשבעים לשון". אך, לפי
 דברי רבי יהודה, מאחר שהיה הכתב מכוסה בסיד, מה הועילה כתיבה על
 האבנים? עדיין יוכלו האומות לטעון שלא ניתנה להם אפשרות ללמוד את התורה
 כי התורה הייתה מכוסה. על כך עונה רבי יהודה: "אמר לו: בינה יתירה נתן בהם
 הקדוש ברוך הוא, ושיגרו נוטירין שלהן וקילפו את הסיד והשיאוה, ועל דבר זה
 נתחתם גזר דינם לבאר שחת, שהיה להן ללמד ולא למדו". כלומר, רבי יהודה
 סובר שהקב"ה עזר להם והם קילפו את הסיד וראו את התורה.

הגמרא מבארת את דעת רבי שמעון: "רבי שמעון אומר: על גבי סיד כתובה,
 וכתבו להן למטה: למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל וגו', הא למדת, שאם
 היו חוזרין בתשובה היו מקבלין אותן. אמר רבא בר שילא: מאי טעמא דרבי
 שמעון? דכתיב: והיו עמים משרפות סיד, על עסקי סיד". כלומר, רבי שמעון חולק
 וסובר שכתבו את התורה על גבי הסיד וממילא הם ראו אותה ואת מה שכתוב
 בסופה. "ורבי יהודה? כי סיד, מה סיד אין לו תקנה אלא שריפה, אף אותם
 הכותים אין להם תקנה אלא שריפה".

לאחר מכן, ממשיכה הגמרא בהבאת ברייתא: "כמאן אזלא הא דתניא: ושבת שביו - לרבות כנענים שבחוצה לארץ שאם חוזרין בתשובה מקבלין אותן, כמאן? כרבי שמעון". אנו רואים שהגמרא מעמידה את הברייתא הזו דווקא לרבי שמעון, ואם כך משמע שלרבי יהודה אפילו כנענים שבחו"ל אין מקבלים, וכך פירש רש"י: "כמאן כרבי שמעון - דאמר שכתב להם שיחזרו בתשובה ויקבלום אלמא לא היו העומדין חוץ לגבולין בכלל לא תחיה כל נשמה אבל לרבי יהודה כולן בכלל לא תחיה".

כמו כן, רואים מגמרא זו, שלכולי עלמא לא מקבלים את שבע האומות שבארץ, אף שחזרו בתשובה. ולפיכך כתב רש"י:

וכתבו מלמטה - בסוף הדף למען אשר לא ילמדו עוד וגו' לעיל מיניה כתיב כי החרם תחרימם ודבר זה כתבו למטה להודיע לשבעה אומות היושבים חוץ מגבולי ישראל שלא נצטוו להחרימם אלא אותן שבתוך גבולם נצטוו להחרים כדי שלא ילמדו אותנו מעשיהם המקולקלים אבל אתם היושבים חוצה לה אם אתם חוזרין בתשובה נקבל אתכם ושבתוכה אין מקבלין שמחמת יראה עושין והכי גרסינן לה בהדיא בתוספתא (פרק ח) אם אתם חוזרין בכם אנו מקבלים אתכם.

רש"י בא לבאר למה לא מקבלים את שבע האומות שבארץ אפילו שחזרו בתשובה. רש"י מבאר שהסיבה היא משום שהם עושים כך מחמת יראה. כלומר, למרות שעקרונית מי שחוזר בתשובה מקבלים אותו, וכדברי רש"י על התורה, אך חכמים הורו שלא לקבל את שבעת העממים שבארץ כי הם חוששים שחוזרים בתשובה מיראה.

נראה שאחר שיטת רש"י נמשכו חלק מבעלי התוספות, שכן התוספות⁴ שם כתבו כרש"י: "ואפילו הכי לא היו מקבלין אלא אותן שמחוץ לגבול ישראל כמו שפירש

⁴ ואמנם, דעת תוספות שנאץ שם עצמם היא לגמרי ההיפך מרש"י, והיינו שבשבעת עממים שמחוץ לגבולות הארץ לפי רבי שמעון בכלל אין ציווי של לא תחיה כל נשמה, וכל הדין שאם חוזרים בתשובה מקבלים אותם הוא רק לגבי שבעת עממים שבארץ שבהם חלק הציווי. יוצא, שבשבעת עממים שבארץ יש ציווי לא תחיה, אלא שאם חזרו בתשובה מקבלים אותם ולא חוששים שחזרו מיראה כפי שכתב רש"י.

רש"י". אלא, שהוקשה לתוספות מכך שבספרי בהעלותך ובמגילה דף יד ע"ב נאמר שרחב התגיירה, והרי היא משבעה אומות שבארץ והיאך קיבלוה? ותיצו התוספות שהאיסור לקבלם הוא רק לאחר שהתחילה המלחמה, אך לפני כן יכלו לחזור בתשובה, וכפי שהובא בירושלמי שיהושע שלח לשבע האומות שהרוצה להשלים ישלים ולהלחם ילחם, "ואף רחב קיבלה עליה קודם שהתחילו במלחמה ולא נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון אלא באותן כנענים שחוץ לגבולים אם מקבלים אותם לאחר מכאן דרבי שמעון לא איצטריך למימר הא למדת שאם חוזרים בתשובה מקבלין אותן אלא אכנענים שבחוצה לארץ ולאחר שהתחילו במלחמה שדינם כדון [שאר] אומות שמקבלין מהן לעולם". ונראה, שהסיבה היא משום שהטעם של מפני היראה שייך יותר כאשר התחילה המלחמה, ולא לפני כן.

אולם, אם נאמר שלפי רש"י אין פתיחה לשלום במלחמת שבעת העממים קשה מהירושלמי שיהושע שלח מלאכים לקרוא בשלום. ניתן לומר שרש"י סבר שהספרי חולק על הירושלמי ורש"י סובר כספרי. יותר נראה שרש"י סובר כתוספות ומה שפתח יהושע בשלום הוא מכיוון שהתרחשות זו הייתה לפני הכניסה לארץ, כשעדיין לא התחייבו ז' עממים במיתה, ועשה זאת מדעתו (וכפי שנבאר לקמן בעניין המצור שהציע לברוח רק לפני שנכנסו לארץ).⁵

⁵ **המהר"ל** (גור אריה כ, י) במסקנתו מביא הסבר אחר שיהושע פשוט עשה זאת מדעתו, משום הערך הגדול של השלום כמו שרש"י עצמו (דברים ב, כו) כתב לגבי משה שמעצמו קרא לשלום לסיחון ועוג: "אמנם אשר נראה ברור, כי בודאי יהושע קרא לשלום, מכל מקום לא נצטוו יהושע על זה, דכיון שהיו רשעים גמורים, ועשו כל התועבות (ויקרא יח, כז), יש להרוג אותם, ואין צריך לקרות אליהם לשלום, כי לא נצטוו לקרוא לשלום לרשעים. ואין מצוה לקרות לשלום רק לשאר אומות, שאין חייבים הריגה מחמת עצמם. ומכל מקום יהושע עשה זה מעצמו, כמו שעשה משה לסיחון ועוג, שקרא לו לשלום, אף על גב שלא נצטוו על כך, קרא להם לשלום".

וזה לשון רש"י שם: "ממדבר קדמות - אף על פי שלא צוני המקום לקרא לסיחון לשלום, למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם. כשכב הקדוש ברוך הוא ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל, וגלוי לפניו שלא יקבלוה ואף על פי כן פתח להם בשלום, אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום". וכן כתב בספר במדבר (פרק כ פסוק כב): "אעברה נא בארץ - אף על פי שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו מהם שלום".

ברם, כפי שנראה לקמן הרמב"ן כותב שבדאי יש מצוה לפתוח בשלום במלחמת שבעה עממים "שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי, ולא היה עובר על עשה ועל לא תעשה שבפרשה, כי החרם תחרימם ולא תחיה כל נשמה", והוא דברי הכתוב בדברים (ב, כו): "וְאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמֶּדְבָּר קְדִמֹת אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ הַחִשְׁבּוֹן דְּבָרֵי שְׁלוֹם". אולם, אם נסתכל ברמב"ן (שם כד) נראה שבעצמו לא פירש את פתיחת השלום של משה בתור המצוה לפתוח בשלום: "ולא תחשוב לומר כי היא המצוה שנצטוינו (להלן כ, י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום, כי שם כתוב (בפסוק יא) והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס

אם כן יוצא, שאף אם ניתן להסתפק בדעת רש"י האם יש חובה לפתוח לשלום לשבעת עממים, בכל אופן כאשר הם חוזרים בתשובה ובאים מעצמם אנו מקבלים אותם. אלא, שעל פי פירוש רש"י בגמרא חכמים אמרו שאנו מקבלים רק את אלו שבחו"ל, משום שביחס לאלו שבארץ אנו חוששים שעושים זאת מיראה וממילא הם יגרמו נזק לעם ישראל בכך שילמדו אותם את תועבותיהם. וכן יש לציין שהחשש ש'עושים מיראה' שייך רק אחר שהתחילה המלחמה.

דעת הרשב"ם

הרשב"ם (שם פסוק טז), נכדו של רש"י, כתב: "לא תחיה כל נשמה - כשתבא להלחם עליהם לא תקרא להם לשלום, כמו שפרשתי לך בשאר אומות, אבל אם יבאו אליך מדעתם להיות עבדיך קודם שתלך עליהם כמו הגבעונים יכול אתה להחיותם". אם כן, לפי הרשב"ם קודם שמתחילים במלחמה אין מצווה לפתוח בשלום לשבעה עממים כרש"י. לפי זה ייתכן, שיבאר דברי הירושלמי כמהר"ל, שיהושע שלח מלאכים לא מתוקף מצווה אלא מדעתו⁶.

מכך שכתב הרשב"ם "קודם", משמע שהוא סובר כרש"י, שאחר שנפתחה המלחמה אין מקבלים אותם. אלא, שאת חילוקו של רש"י בין שבעת עממים שבארץ לאלו שבחו"ל הרשב"ם לא מביא, אך אין ראייה לכך שהוא חולק, שכן בדומה ראינו שגם רש"י על התורה לא כתב זאת.

כדעת הרשב"ם לגבי חובת הפתיחה לשלום במלחמת הרשות, ניתן לראות שכתבו חלק מבעלי התוספות (הדר זקנים שם פסוק י'): "להלחם עליה לתופשה. מפני מרד ולא מפני שהיא נחלתך ולכך יכלת לקרא אליה לשלום אבל מערי הגוים האלה המחזיקים בנחלתך לא תקרא להם לשלום ולא תחיה כל נשמה". מדבריהם אנו למדים גם מה הטעם שאין פותחים לשלום, והיינו שמכיוון שזו

ועבדוך, וכאן אם שמע להם לא היו נוגעים בו כלל. אבל פירוש "ואשלח מלאכים", כבר שלחתי מלאכים". כלומר, משה שלח לסיחון לשלום עוד לפני שנצטוו להילחם בסיחון, אבל אם היה מצטוו, לא היה שולח לשלום. לפי זה, יש לומר שרש"י פירש כרמב"ן בפרק ב' ורק באומה שאין ציווי להילחם בה מותר לפתוח בשלום, אבל באומה כמו שבעת עממים שהקב"ה ציווה להחרים מניין למהר"ל לחדש שרש"י יודה שמותר לפתוח בשלום אם התורה מצווה להחרים.

⁶ אמנם, על פי הראב"ד לקמן ניתן לומר אפשרות נוספת להסבר הרשב"ם לירושלמי.

נחלתנו, עצם זה שהם בנחלתנו מהווה קריאת תגר שלהם עלינו. הדבר דומה לאדם שגזל בית וכשבעל הדירה חוזר, אין הוא צריך לפתוח בשלום לגזלן, כי עצם העובדה שהגזלן גזל את ביתו, היא קריאת התגר ברורה האומרת שאין הוא רוצה לקבל את השלום.

דעת הרמב"ם

הרמב"ם התייחס לסוגיית זו בפרק ו' מהלכות מלכים, וזו לשונו:

א1 אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו לשלום, אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה, שנאמר: "כי תקרב אל עיר להלחם עליה, וקראת אליה לשלום" (דברים כ, י). אם השלימו, וקבלו שבע מצוות שנצטוו בני נח עליהן - אין הורגין מהם נשמה, והרי הם למס, שנאמר: "יהיו לה למס ועבדוך" (שם כ, יא).

א2 קבלו עליהם המס ולא קבלו העבדות, או שקבלו העבדות ולא קבלו המס - אין שומעין להם, עד שיקבלו שניהם. והעבדות שיקבלו היא שיהיו נבזים ושפלים למטה, ולא ירימו ראש בישראל אלא יהיו כבוישים תחת ידם, ולא יתמנו על ישראל לשום דבר בעולם.

א3 והמס שיקבלו - שיהיו מוכנים לעבודת המלך בגופם וממונם, כגון בגין החומות וחזק המצודות ובגין ארמון המלך וכיוצא בו, שנאמר: "וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית יי ואת ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלים... ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה... ויעלם שלמה למס עבד עד היום הזה. ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד, כי הם אנשי המלחמה ועבדיו ושיריו ושלישיו ושירי רכבו ופךשיו" (מלכים א-ט, טו-כב) השגת הראב"ד: אין עושין מלחמה עם אדם בעולם וכו'. אמר אברהם אין שואלין למלחמת הרשות אלא עד שיהיו למס.

ב ויש למלך להתנות עמהם שישח חצי ממונם, או השקעות ויניח כל המטלטלין, או כל המטלטלין ויניח השקעות, כפי מה שיתנו. ג ואסור לשקר בביתם ולכזב להם אחר שהשלימו וקבלו שבע מצוות.

1ד ואם לא השלימו, או שהשלימו ולא קבלו שבע מצוות - עושין עמָהֶם מלחמה, והורגין כל הזכרים הגדולים, ובוזזין כל ממונם וטפם; ואין הורגין אשה ולא קטן, שנאמר: "(ו)הנשים והטף" (דברים כ, יד) - זה טף שלזכרים.

2ד במה דברים אמורים? במלחמת הרשות, שהיא עם שאר האמות. אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו - אין מניחין מהם נשמה, שנאמר: "כן תעשה לכל הערים... רק מערי העמים... לא תחיה כל נשמה" (שם כ, טו-טז). וכן הוא אומר בעמלק: "תמחה את זכר עמלק" (שם כה, יט).

3ד ומנין שאינו מדבר אלא באלו שלא השלימו? שנאמר: "לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון, את הכל לקחו במלחמה. כי מאת יי היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל, למען החרימם" (יהושע יא, יט-כ) - מפלל ששלחו להם לשלום ולא קבלו. השגת הראב"ד: אבל שבעה עממין ועמלק וכו'. אמר אברהם זה שבוש אלא שיכול לומר השלימו לקבל המצות.

ה1 שלשה כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ: הראשון שלח להם: 'מי שרוצה לברח - יברח; וחזר ושלח: 'מי שרוצה להשלים - ישלים; וחזר ושלח: 'מי שרוצה לעשות מלחמה - יעשה'.

ה2 אם כן, מפני מה הערימו יושבי גבעון? לפי ששלח להם בכלל, ולא קבלו, ולא ידעו משפט ישראל, ודמו שאין פותחין להם לשלום. ולמה קשה הדבר לנשיאים, וראו שאיני להכותם לפי חרב לולי השבועה? מפני שכרתו להם ברית, והרי הוא אומר: "לא תכרת להם ברית" (דברים ז, ב), אלא היה דינם שיהיו למס עבדים; והואיל ובטעות נשבעו להם, בדיון היה שיהרגו על שהטעום, לולי חלול השם. השגת הראב"ד: אם כן מפני מה הערימו יושבי גבעון וכו'. אמר אברהם כל זה שבוש שלא שלח

להם יהושע להשלים אלא עד שלא עברו את הירדן⁷ אבל אחר מיכן
אין מקבלין אותן.

כפי שניתן לראות, הרמב"ם סובר שפותחים לכולם לשלום ואפילו לשבעה עממים ולעמלק, וכפי שמדויק בלשונו בהלכה א: "עם אדם בעולם", וכן בהלכה ד': "אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו - אין מניחין מהם נשמה". ניתן לדייק שישנו הבדל בכך שבהם אין מניחים נשמה, אבל עקרונית יש מצוות פתיחה בשלום וכל שכן שאם השלימו מעצמם מקבלים אותם⁸. פירוש ההשלמה לפי הרמב"ם הוא קבלת מס ועבדות. בנוסף רואים חידוש ביחס להשלמה, שעל המשלימים לקבל על עצמם שבע מצוות בני נח, למרות שמפשט הפסוקים לעיל לא ראינו זאת⁹. וכפי שניתן לראות, הראב"ד אכן השיג על הרמב"ם שמספיק שיהיו למס¹⁰, וכפי שכתב רש"י (שם פסוק יא): "למס ועבדוך - עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד".

⁷ נראה, שתנאי זה שישאל עברו את הירדן מייצג מבחינת הראב"ד את תחילת המלחמה, והיינו שברגע שנפתחה מלחמה אין מקבלים אותם יותר. ואמנם, זה בניגוד לרשב"ם לעיל שראינו שכתב לגבי הגבעונים שעדיין לא נחשב שהתחילה המלחמה ורק אחרי שהתחילה מלחמה ממש נחשב תחילת מלחמה שאחריה אין מקבלים.

⁸ וראו לקמן בפרק טעם מחיית עמלק האם גם לדורות יש מצוה לפתוח בשלום לעמלק, או שלמעשה מצווה זו לא מתקיימת בהם.

⁹ הסיבה שהרמב"ם הוסיף שחייבים לקבל שבע מצוות היא משום שהולך כאן שיטתו בהלכות מלכים (פרק ח הלכה י) שנדון בה בהמשך שיש חובה לכופף כל באי עולם שתחת ידינו לקיים שבע מצוות:

ט וְכַתּוּב תֵּאֵר שְׂלֹא רָצָתָ לְהַנִּיחַ עֲבֹדָה זָרָה לְאַחַר הַשָּׁנִים עֲשֹׂר חֹדֶשׁ - הוֹרְגִין אוֹתָהּ. וְכֵן עִיר שֶׁהִשְׁלִימָהּ - אֵין כּוֹרְתִין לָהּ בְּרִית עַד שִׁיקְפּוּ בְּעֹבְדֵי זָרָה וַיֹּאבְדוּ אֶת כָּל מְקוֹמוֹתֶיהָ, וַיִּקְבְּלוּ שְׂאֵר הַמִּצְוֹת שֶׁנִּצְטָווּ בְּנֵי נֹחַ; שֶׁכָּל גּוֹי שֶׁלֹּא קִבֵּל מִצְוֹת שֶׁנִּצְטָווּ בְּנֵי נֹחַ - הוֹרְגִין אוֹתוֹ, אִם יִשְׁנֹו תַּחַת יָדֵינוּ.

י אֲמַשֶּׁה רַבְּנוּ לֹא הִנְחִיל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת אֶלֶּא לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "מוֹרֶשֶׁה קְהִלַּת יִעֲקֹב" (דברים לג, ד), וְלִכְל הַרֹצֵה לְהַתְּצִיר מִשְׂאֵר הָאֻמוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּכֶם כָּגֹר" (במדבר טו, טז); אֲכַל מִי שֶׁלֹּא רָצָה - אֵין כּוֹפִין אוֹתוֹ לְקַבֵּל תּוֹרָה וּמִצְוֹת.

יז וְכֵן צָוָה מֹשֶׁה רַבְּנוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה לִכְפֹּת אֶת כָּל בְּאֵי הָעוֹלָם לְקַבֵּל כָּל מִצְוֹת שֶׁנִּצְטָווּ נֹחַ, וְכָל מִי שֶׁלֹּא קִבֵּל - יִהְיֶה. וְהַמְקַבֵּל אוֹתָן - הוּא הַנִּקְרָא 'גֵּר תוֹשֵׁב' בְּכָל מְקוֹם; וְצָרִיךְ לְקַבֵּל עָלָיו בְּפָנָיו שְׁלֹשָׁה חֳבָרִים. וְכָל הַמְקַבֵּל עָלָיו לְמוֹל, וְעָבְרוּ עָלָיו שְׁנַיִם עֲשָׂר חֹדֶשׁ וְלֹא מָל - יִהְיֶה זֶה כְּמִין שְׂבָאֻמוֹת.

¹⁰ הרדב"ז שם כתב בדעת הראב"ד שהם צריכים לקבל גם עבדות, כי כן מפורש בספרי, ונראה באמת שהראב"ד לא דקדק, אלא עיקר כוונתו הייתה להשיג על הרמב"ם שהם לא צריכים לקבל ז' מצוות כפי שכתב הרדב"ז.

כשיטת הרמב"ם ניתן לראות שסבר רבנו בחיי (בפירושו לתורה שם): "ללמדך כמה גדול כח השלום. והנה פרשה זאת אזהרה לישראל שלא יעשו מלחמה עם שום אומה בעולם עד שקוראין לה לשלום, אחד מלחמת הרשות של שאר האומות ואחד מלחמת מצוה של שבעה עממין, אם השלימו וקבלו עליהם שבע מצות בני נח ומס המלך אין הורגין מהן נשמה". וכן משמע מדברי האברבנאל (בפירושו לתורה שם) שכתב את החובה לקבל שבע מצוות כבר בתחילת הפרשה במה שעוסק במלחמת הרשות:

ואמרו והיה כל הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך כבר פירשו חז"ל בספרי שהם ב' תנאים מס ועבדות... ובתנאי שלישי עוד שיקבלו עליהם ז' מצות בני נח כי מלבד זה לא ינתן להם שלום ואפשר שנרמז זה במלת ועבדוך ובא במקום אחר (פרשת משפטים) לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי למדנו שכשישלימו צריך שלא יעבדו עכו"ם ושיקבלו עליהם ז' מצות בני נח כמו שזכרתי.

ישנה מחלוקת נוספת בין הראב"ד לרמב"ם ביחס לשאלה עד מתי פותחים לשלום/מקבלים שבעת עממים. הכסף משנה שם מציין שמקור דברי הרמב"ם בהלכה ה' הוא מהירושלמי (שביעית, פרק ו, הלכה א), ומבאר שמחלוקת הראב"ד והרמב"ם תלויה בפירוש הירושלמי. בירושלמי שם מובא:

דאמר רבי שמואל שלש פרסטיניות שלח יהושע לארץ ישראל עד שלא יכנסו לארץ מי שהוא רוצה להפנות יפנה להשלים ישלים לעשות מלחמה יעשה גרגשי פינה והאמין לו להקב"ה והלך לו לאפריקי (מלכים ב יח, לב) עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם זו אפריקי גבעונים השלימו (יהושע י, א) וכי השלימו יושבי גבעון את ארץ ישראל שלושים ואחד מלך עשו מלחמה ונפלו.

הכסף משנה מבאר שהראב"ד מפרש שהכתבים שיהושע שלח כוונתם לומר: "היינו שמשיכנסו לארץ שוב אין מקבלין אותו ורבינו סובר דלא אמרו עד שלא יכנסו לארץ אלא לומר אימתי שלח להם אבל לאו למימרא שאחר שיכנסו לארץ לא יקבלו אותם דאין טעם למה ימנעו מלקבלם אחר שיכנסו לארץ".

כמבואר בדברי הרמב"ם הטעם שהיה קשה מעשה הגבעונים בעיני הנשיאים הוא: **ש"היה דיןם שיהיו למס עבדים**". כלומר, על פי דיני מלחמת מצווה שבעת עממים שהשלימו, לפי הרמב"ם, צריכים לקבל שבע מצות, מס ועבדות, ומכיוון שהגבעונים הערימו וקיבלו ברית עם ישראל במקום לקבל מס ועבדות, היו ראויים להיענש על שקר זה. נראה מוכרח שממה שכתב הרמב"ם לעיל, שעליהם לקבל אף שבע מצוות, הרי שגם הגבעונים קבלו זאת. לעומת זאת, הראב"ד לא הצריך קבלת שבע מצוות כדי להשלים, ולכן ייתכן שגם לא סבר שהגבעונים קבלו שבע מצוות¹¹, אלא הטעם שהיה קשה בעיני הנשיאים מעשה הגבעונים הוא אחר. ייתכן משום שאין מקבלים משבעת העממים אחרי שישראל עברו את הירדן.

ניתן לראות זאת בהלכה ד'. הראב"ד השיג שם על הרמב"ם שכתב שיש להרוג שבעה עממים ועמלק שלא השלימו עימנו, וכפי שדייקנו לעיל, משמע שאם הם השלימו עימנו, יש לקבל אותם, בעוד שלראב"ד גם אם הם השלימו עימנו אין לקבלם לאחר שעברנו את הירדן, והיינו בדומה לפירוש רש"י לעיל. אמנם, הראב"ד סיגר על הרמב"ם: "זה שיבוש, אלא שיכול לומר השלימו לקבל המצות". וביאר הכסף משנה את דברי הראב"ד:

טעמו לומר שבעה עממין ועמלק אף על פי שהשלימו ורצו לקבל עליהם מס ועבדות הורגין אותם. אלא שאפשר לטעון בעד רבינו ולומר שבכלל השלימו הוא קבלת שבע מצות **שאם קבלו עליהם שבע מצות הרי יצאו מכלל שבעה עממין ומכלל עמלק והרי הם כבני נח הכשרים**.

כלומר, הראב"ד מסביר שהרמב"ם סובר שאמנם יש מצווה למחות שבעה עממים ועמלק, אך ברגע שהם מקבלים מצוות פקע מהם שם שבעה עממים או עמלק והם נחשבים כגויים כשרים לכל דבר, ומשמע מכך שמודה לדבריו.

לפי זה, יש מספר נקודות מחלוקת בין הראב"ד לרמב"ם: א. האם חלק מתנאי ההשלמה כוללים קבלת שבע מצוות. ב. האם יש מצווה לפתוח בשלום במלחמת שבעת עממים ועמלק לאחר שעברו ישראל את הירדן.

¹¹ וכן ניתן לדקדק מכך שלקמן בהלכה ד' כפי שנראה להלן, הראב"ד יישב את קושייתו על הרמב"ם בכך שקיבלו המצוות, ומשמע שמודה שכאשר קיבלו שבע המצוות מקבלים אותם.

דעת הרמב"ן

הרמב"ן (דברים שם, פרק כ, פסוק י) הביא את פירוש רש"י על התורה וכתב שמקורו מהספרי. הרמב"ן הסביר את הספרי¹²: "והכונה לרבותינו בכתוב הזה, אינה אלא לומר שהפרשה בסופה תחלק בין שתי המלחמות, אבל קריאת השלום אפילו במלחמת מצוה היא, שחייבים לקרא לשלום אפילו לשבעה עממים¹³ שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי". הוסיף הרמב"ן להביא לכך ראיות, כגון: הירושלמי שהבאנו לעיל. כמו כן, **האברבנאל** שם הביא את פירוש הרמב"ן: "וכבר כתב הרמב"ן ז"ל שהפרשה הזאת תכלול המלחמות כלם בין מלחמת חובה בין מלחמת הרשות. כי גם במלחמת מצוה היו חייבים לקרא לשלום אפילו לז' עממים" ולאחר מכן אף פירש כרמב"ן את הספרי.

לאחר מכן, מוסיף הרמב"ן לבאר, שיש הבדל לגבי שאילת שלום בין מלחמת רשות למלחמת מצוה:

ונראה שיש הפרש עוד בשאלת השלום, שבערים הרחוקות נשאל להם לשלום ושיהיו לנו למס ויעבדונו, אבל בערי (הערים) [העמים] האלה נשאל להם לשלום ומסים ועבדות על מנת שיקבלו עליהם שלא לעבוד עבודה זרה, ולא הזכיר הכתוב זה בפרשה הזאת, שכבר נאסר לנו בעובדי עבודה זרה (שמות כג, לג) לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם. וייתכן שלא נצטרך להודיע להם רק השלום

יש שהבינו שהרמב"ן סובר שרש"י בא לומר שאפילו לא פותחים בשלום, אך לעניות דעתי נראה שאם הרמב"ן היה רוצה לומר שהוא חולק על רש"י הוא היה כותב זאת במפורש כפי עושה כאשר הוא חולק על משהו. כאן הרמב"ן רק ביאר את דברי הספרי שרש"י הביא וממילא לפחות מוכח שהרמב"ן לא בטוח שרש"י חולק ונראה אף יותר מזה שסובר שרש"י מודה לו. צורה זו של פירוש הרמב"ן לדברי חכמים שרש"י מביא בלי לומר שחולק על רש"י מופיעה מספר פעמים ברמב"ן ולכן חשוב להכיר זאת ולדעת שאין כוונת הרמב"ן לומר במקרים אלו שהוא חולק על רש"י.

¹³ ואמנם, קשה לפי הרמב"ן מה רוצה הספרי לחדש לנו, שמילא אם נאמר שפתיחה שלום אינה שייכת במלחמת שבעת עממים הרי שיש לנו חידוש. אולם, אם פתיחה בשלום שייכת גם בהם, מה החידוש שהספרי רוצה לומר בכך שתחילת הפרשה מדברת על מלחמת רשות, הרי ההבדל בין מלחמת מצוה לרשות לגבי החיוב למחות כולם מפורש בדברי הכתוב עצמו. אלא מתרץ מוהרא"ק, שניתן ליישב זאת על ידי המשך דברי הרמב"ן שחילק בין מלחמת שבעה עממים שמכיוון שהם בארץ הם צריכים לקבל גם שבע מצוות בני נח, ואילו במלחמת רשות עם גויים מחוץ לארץ מספיק שיתחייבו למס ועבדות. ממילא, כוונת הספרי שרק במלחמת הרשות לא צריך קבלת שבע מצוות.

והמסים והשעבוד, ואחרי שיהיו משועבדים לנו נגיד להם שאנו עושים משפטים בעבודה זרה ובעובדיה בין יחיד בין רבים. וכן מה שנאמר כאן (פסוק יח) למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם, ואמרו בספרי (שופטים רב) הא אם עשו תשובה אינן נהרגים, בשבעת עממים הוא, והתשובה הוא שיקבלו עליהם שבע מצות שנצטוו בני נח לא שיתגיירו להיותם גרי צדק.

כלומר, הרמב"ן חולק על הרמב"ם וסובר ששאר אומות לא צריכות לקבל עליהן בנוסף למס ועבדות שבע מצוות. אולם, לגבי שבע אומות, על אף שכתב בתחילה ששואלים מהן רק מס ועבדות ושלא לעבוד עבודה זרה ולא הזכיר שאר שבע מצוות, נראה מסוּף דבריו שהביא ראיה מהספרי שפירש תשובה בתור שבע מצוות - שכדי להשלים הם צריכים לקבל כל שבע מצוות ולא רק עבודה זרה.

לאחר מכן, ציטט הרמב"ן את פירוש רש"י על הגמרא בסוטה שהובאה לעיל, חלק עליו וסבר שאף שבע אומות שבארץ, אם עשו תשובה מקבלים אותן, כדעת הרמב"ם: "ואינו נכון, כי בערי העמים האלה אשר ה' א-להיך נותן לך נחלה בהם אמר 'למען אשר לא ילמדו אתכם' שאם עשו תשובה אינן נהרגין, וכן אמר בהם (שמות כג) לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבד את אלהיהם, הא אם עזבו את אלהיהם מותרין לישב שם". בנוסף, מביא הרמב"ן ראיה משלמה המלך שהשאיר משבעת עמי כנען, וביאר שהטעם לכך הוא משום ש"קבלו עליהם ז' מצות"¹⁴. לפי זה, אף כאשר התחילה המלחמה איתם ניתן לומר שאם בהמשך יחזרו בתשובה מותר לקבלם. ומסתבר שאף הרמב"ם ורבנו בחי יודו בכך.

¹⁴ וזה לשון הרמב"ן:

וזה הענין שעשה המלך שלמה, שכתוב בו (מלכים א ט, טו-כב) וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלים וגו', כל העם הנותר מן האמורי החתי הפרזי החוי והיבוסי, בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרים ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה, ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד, והענין הזה כתורה עשאו כי קבלו עליהם שבע מצות. ודבר ברור הוא כי כיון שנתנם שלמה עושי מלאכתו גברו ידו עליהם ויכול היה להחרים, אלא שהיה מותר לקיימם כמו שכתבנו.

ושמא רש"י וההולכים בשיטתו יענו על כך שאמנם יד שלמה גברה, אבל בני ישראל לא יכלו להחרים, ולכן אין אשמה על ישראל שלא הרגום כי פשוט לא הצליחו להורגם, אז עשו לפחות עשו 'עסקת ביניים' שיעלו להם מס.

סיכום

במהלך הנושא ראינו מחלוקת ראשונים באיזה מלחמה פותחים לשלום האם מלחמת רשות או גם במצוה. וכן האם ניתן לקבל בתשובה את מי שרוצה לקבל שלום אחרי שהתחילה המלחמה. להלכה, נראה שיש להכריע כרמב"ם, שכן מלבד זה שרוב הראשונים כדבריו, הרי שמכיוון שכתב ספר הלכה בכל התורה יש עדיפות לפסוק כדבריו. ועוד שהרי ספר השו"ע בנוי ברובו על פסקי הרמב"ם. ועוד שהרמב"ם הוא מרא דארעא דישראל לפני שהתקבל השו"ע.

בנוסף לכך, יש לזכור מה נקרא קריאה לשלום עם האויב. השלום אינו כמו בימינו שבסך הכל עושים הפסקת אש ואין מלחמה, אלא האויב מחויב לקבל על עצמו מס ועבדות וקבלת מצות, ורק פעולות אלו מעידות שבאמת ניתן לקבלו ולהסתמך על כך שחזר בתשובה. ויתירה מכך שאפילו שבעה עממים ועמלק יש לקבל אם עומדים בתנאים הנ"ל.

כפי שראינו לעיל הרמב"ן הקשה על רש"י גם מכך "שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי, ולא היה עובר על עשה ועל לא תעשה שבפרשה, כי החרם תחרימם ולא תחיה כל נשמה", והוא דברי הכתוב בדברים דברים (ב, כו): "וְאַשְׁלַח מַלְאָכִים מִמֶּדְבַּר קְדְמוֹת אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ הַעֲמֹנִי דְבָרִי שְׁלוֹם". אולם, אם נסתכל ברמב"ן (שם כד) נראה שבעצמו לא פירש את פתיחת השלום של משה בתור המצוה לפתוח בשלום, וממילא גם רש"י יכול לפרש כן: "ולא תחשוב לומר כי היא המצוה שנצטוונו (להלן כ, י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום, כי שם כתוב (בפסוק יא) והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך, וכאן אם שמע להם לא היו נוגעים בו כלל. אבל פירוש "ואשלח מלאכים", כבר שלחתי מלאכים". כלומר, משה שלח לסיחון לשלום עוד לפני שנצטוו להילחם בסיחון, אבל אם היה מצטוו, לא היה שולח לשלום. וכן רש"י שם פירש שמשה שלח מעצמו למרות שלא התחייב.

טבלת סיכום:	מצווה לפתוח לשלוש	תנאי ההשלמה	האם מקבלים ז' עממים ועמלק? ¹⁵	
			לפני שהתחילה המלחמה	לאחר שהתחילה המלחמה
				קבלו ז' מצוות
רש"י	ע"פ הרמב"ן אף במלחמת מצווה	מס ועבדות	כן	אלו שבחו"ל כן ואלו שבארץ לא כי חוששים שעושים מיראה
ראב"ד	לא השיג על הרמב"ם	מס ועבדות	כן עד מעבר הירדן	לא
רשב"ם	רק במלחמת רשות ¹⁶	לא התייחס	כן	לא, ולא התייחס לחילוק בין אלו שבחו"ל לאלו שבארץ או אם קבלו המצוות
רמב"ן	אפילו במלחמת מצווה	אלו שבחו"ל מס ועבדות אלו שבארץ צריכים לקבל גם ז' מצוות	כן	אלו שבארץ לא ואלו שבחו"ל כן
רמב"ם, רבנו בחי' ואברבנאל	אפילו במלחמת צווה	מס, עבדות וקבלת ז' מצוות	כן	לא
				לא התייחסו ומסתבר שיודו לרמב"ן ¹⁷

¹⁵ חוץ מרמב"ם, ראב"ד ורבנו בחי' שדיברו במפורש על עמלק, שאר הפרשנים לא התייחסו אליהם.

¹⁶ ולזה יש מבעלי התוספות שהודו כפי שהובא בהדר זקנים.

¹⁷ אמנם, האברבנאל שם כתב: "אבל אם לא ענתה לשלוש מיד אף על פי שתהיה אחר כך מתחרט ויאמרו אנשי העיר לקבל השלום. לא ישמעו לקולם עוד", אך ייתכן לומר שהוא מדבר דווקא על מצב שממש נמצאים באמצע מלחמה, ולכן סובר האברבנאל שכעת אין לסמוך על דבריהם. אולם, המציאות שבה עסקה הטבלה היא בעיקר לאחר המלחמה כמו המצב שאנו נמצאים היום שכבר אין לנו מלחמה עם שבעת האומות שאז עקרונית מותר לקבלם אם הם מקיימים את התנאים הנ"ל. וייתכן, שהרמב"ם ורבנו בחי' יחלקו ויאמרו שעקרונית אם מתחרטים מותר לקבלם אף באמצע המלחמה, אלא שלמעשה יש לבדוק שהאויב לא עושה תרגיל כדי לעבוד עלינו, ולכן כתבו בסתם שאם לא השלימו הורגים אותם ולא ציינו מצב של חרטה.